

RUŽICA ČIČAK-CHAND

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
ruzica.cicak-chand@imin.hr

Multikulturene politike i međuetnički odnosi: Kanada

SAŽETAK

Kanadska politika multikulturalizma priznala je pozitivan i trajan utjecaj imigracije na kanadsko društvo te prihvatila formiranje »nacije« na modelu kulturnog pluralizma, pretpostavljajući time radikalnu »preinaku« kanadskih kulturnih definicija umjesto formalnog usvajanja neke »glavne« nacionalne kulturne tradicije. Istodobno, u kanadskom je društvu sve izraženiji raskorak između službenih politika uključivanja i rastućega društvenog isključivanja novih imigranata, ponajprije »vidljivih« manjinskih skupina, iz gospodarske sfere, ali i uopće iz javnoga života. Zapravo, s obzirom na postojeće duboke tenzije u društvu između dvaju vrijednosnih sustava, stvarnosti raširenog rasizma s jedne strane i obveza spram ideologije demokratskog liberalizma s druge, te manjkava uspjeha integracijskih politika na što upućuje značajna nezaposlenost, niski prihodi i siromaštvo, osobito nekih imigrantskih zajednica, sve se češće govori o prevlasti »demokratskog rasizma« u Kanadi. U tom kontekstu u ovome se tekstu želi ukazati prije svega na neke osobitosti razvoja etničkih odnosa i politike multikulturalizma, ukorijenjena i ujedno ograničena svojim specifičnim povijesnim podrijetlom, a potom reći nešto o moći utjecaja vladinih multikulturnih politika te o ulozi *političke korektnosti*, kao konkretne društvene akcije, u međuetničkim odnosima i stavovima većinskog društva prema etničkim manjinama, osobito prema »vidljivim« skupinama.

KLJUČNE RIJEČI: imigracija, Kanada, etničke manjine, anglokonformizam, imigracijska politika, politika multikulturalizma, politička korektnost

Kanada je sve više multietnička i multikulturna. Imigracija je tijekom proteklih stotinu godina uvelike oblikovala tu zemlju i svaki je novi val imigranata pridonio njezinoj etničkoj i kulturnoj raznolikosti. Posljednjih godina imigracija je postala i sve važnija komponenta populacijskog rasta zemlje. U 2001. godini 5,4 milijuna ljudi ili osamnaest posto ukupnog stanovništva rođeno je izvan Kanade, što je najviša stopa u posljednjih sedamdeset godina i ujedno jedna od najviših u svijetu prema udjelu stranog stanovništva u ukupnoj populaciji.¹ Istodobno, kanadsku imigracijsku politiku odlikuje visok stu-

¹ Posljednjih godina kanadska se vlada obvezala na dugoročni cilj povećanja stope imigranata za oko jedan posto ukupnog stanovništva odnosno oko 300.000 godišnje. Stvarne brojke u pravilu su niže, ali nerijetko prelaze 200.000 novih imigranata godišnje. Primjerice, u 2002. Kanada je odobrila useljenje za 140.000 novih imigranata izabраниh prema stručnim kvalifikacijama odnosno investicijskom potencijalu, 62.000 imigranata koji ulaze u skupinu spajanja obitelji te 30.400 izbjeglica (Omidvar i Richmond, 2003: 21–22). Prvih šezdeset godina 20. stoljeća europske su države poput V. Britanije, Italije, Njemačke i Nizozemske te Sjedinjenih Američ-

panj otvorenosti i dobrodošlice prema imigrantima. Kao službeno deklarirano multikulturno i antirasističko društvo, kanadske integracijske politike omogućuju imigrantima, pored ostaloga, stjecanje državljanstva nakon svega tri godine neprekidna boravka u zemlji. Napokon, tijekom posljednjih četiriju desetljeća od kraja Drugoga svjetskog rata Kanada je ostvarila značajan uspjeh u promociji, ponajprije ekonomske integracije imigranata. Danas je, međutim, sve uočljiviji raskorak između kanadskih službenih politika uključivanja i rastućega društvenog isključivanja novih imigranata iz gospodarske sfere, ali i uopće iz javnoga života. Istraživanja pokazuju da se u gotovo svim većim gradskim sredinama stvara migrantska podklasa, sastavljena pretežito od pripadnika »vidljivih« manjina (CERIS, 2005). Osobito tijekom posljednjih dvaju desetljeća imigranti i izbjeglice suočavaju se sa znatnim teškoćama pri zapošljavanju; poluzaposlenost, čak i nezaposlenost, niska primanja i siromaštvo za mnoge su postali životna svakodnevnica. Primjerice u Torontu, određitu gotovo polovine svih novih imigranata, u godinama između 1991. i 1996. »vidljive« manjine iskazuju najviši porast stupnja siromaštva, od 20,9 na 32,5 posto (CERIS, 2005: 1). Urbanizacija imigranata i istodobno pomanjkanje učinkovitih migracijskih strategija u području naseljavanja i zapošljavanja, imaju pak za posljedicu vidnu »rasnu« obojenost gradskog stanovništva.²

Imigranti koji su posljednjih desetljeća dolazili u Kanadu izabirani su prije svega na temelju stupnja obrazovanja odnosno stručnih kvalifikacija, znanja engleskoga ili francuskoga jezika te procjene potražnje za određenim zanimanjima na tržištu. Premda su povremeno uvažavani i humanitarni razlozi (npr. spajanje članova obitelji i prihvata izbjeglica), prevladavajući kriterij bio je ekonomski. S obzirom na tako selektivnu imigracijsku politiku, ne iznenađuje da novi imigranti, ako uspiju realizirati svoje kvalifikacije, nerijetko dosežu viši status u zanimanju i više prihode od rođenih Kanađana. To se odnosi osobito na imigrante iz Azije i drugih zemalja Trećeg svijeta (Heršak i Čičak-Chand, 1991: 19). U novije doba, međutim, sve su značajnije iznimke u odnosu na opći visoki socioekonomski status novih doseljenika u Kanadi, pa tako danas brojni imigranti iz zemalja Trećeg svijeta bilježe viši stupanj nezaposlenosti i niža primanja no što bi odgovaralo njihovim često superiornim kvalifikacijama. Stoga je jedan od krupnih izazova za današnje kanadsko društvo kako adekvatno (is)koristiti znanja i kvalifikacije visokoobrazovanih stručnjaka privučenih imigracijskim politikama te zemlje, koje kanadski poslodavci i profesionalna tijela nerijetko ignoriraju (Omidvar i Richmond, 2003:

kih Država bile glavna ishodišta imigracije u Kanadu. Danas, međutim, glavnina imigranata potječe iz azijskih zemalja, djelomice kao rezultat promjena kanadskih imigracijskih politika šezdesetih, kada je ukinuto nacionalno podrijetlo kao kriterij za ulazak u Kanadu, no djelomice i zbog općih promjena u međunarodnom kretanju migrantske radne snage. U 2001. u Kanadi je bilo oko 1,8 milijuna ljudi koji su imigrirali tijekom posljednjeg desetljeća. Od tog broja 58% rođeno je u Aziji (uključujući i Bliski istok), 20% u Europi, 11% na Karibima te u Srednjoj i Južnoj Americi. Usporedbe radi, imigranti rođeni u Aziji pokrivali su 47% svih imigranata pristiglih tijekom osamdesetih, 33% sedamdesetih, no svega 3% od ukupnog broja doseljenika prije 1961. godine (»Update on cultural diversity«, *Statistics Canada – Catalogue*, br. 11-008, 2003, str. 20–21; Mesić, 2002a: 138–139).

² Posljednjih trideset godina imigranti najčešće naseljavaju tri najveća gradska područja Kanade: Toronto, Montreal i Vancouver. Dok se primjerice tijekom sedamdesetih 58% imigranata doselilo u spomenute metropolske oblasti, taj je postotak devedesetih iznosio čak 73%. Tako je 2001. više od dva milijuna stanovnika Toronta bilo rođeno izvan Kanade, što predstavlja 44% svih stanovnika Toronta (»Update on cultural diversity«, *Statistics Canada – Catalogue*, br. 11-008, 2003, str. 21).

13–15). Ukratko, diskriminacija kod zapošljavanja, u sferi stanovanja, u javnim službama, poznata je i dobro dokumentirana.

No pođemo li od toga da se kanadski multikulturalizam razvio unutar procesa političke nagodbe između dvaju »naroda-utemeljitelja«, Britanaca i Francuza, i nekih etabliranih migrantskih zajednica europskog podrijetla, bez političkog sudjelovanja dominantno »vidljivih« manjina, osobito posljednjih tridesetak godina, onda i ne iznenađuje toliko činjenica da su realne mogućnosti gospodarskoga, društvenog i političkog uključivanja imigranata nerijetko u proturječju sa službenim proklamacijama multikulturalizma, antirasizma i stjecanja državljanstva. Zapravo, s obzirom na postojeće duboke napetosti u kanadskom društvu između dvaju vrijednosnih sustava, stvarnosti raširenog rasizma s jedne strane i obveza spram ideologije demokratskog liberalizma s druge, te manjkava uspjeha integracijskih politika na što upućuju, kako smo ranije napomenuli, značajna nezaposlenost, niski prihodi i siromaštvo osobito nekih imigrantskih skupina, sve se češće govori o moći »demokratskog rasizma« u Kanadi (Omidvar i Richmond, 2003: 12). To, dakako, ostavlja otvoreno pitanje hoće li se rasizam i sadašnje nejednakosti zadržati i na taj se način konsolidirati različiti oblici isključivanja odnosno očuvanja hijerarhije prava koja počivaju na etnorasnom i imigrantskom statusu ili će se odnos jezičnih, etničkih i rasnih manjina mijenjati prema ravnopravnijim odnosima?

Osvrnemo li se letimično, u kontekstu prethodnih razmatranja, i na neke novije trendove u okviru kanadskih socioloških istraživanja vezanih uz tematiku etničkih odnosa i multikulturalnih politika, nalazimo da znanstveni interes i istraživačko bavljenje na tom području prilično »vjerno« slijede društvenu stvarnost. Tako se sociologija u Kanadi prije sedamdesetih fokusirala na samo dva europska naroda-utemeljitelja i poznata sociološka studija Johna Portera *The Vertical Mosaic: An Analysis of Social Class and Power in Canada* (1965) bavila se prije svega odnosom moći između britanskih i francuskih skupina. Druge su manjine viđene tek kao »kasne« pridošlice u postojeći sustav (Driedger, 2001: 425). Međutim, Trudeauova deklaracija Kanade kao bilingvalne i multikulturalne zemlje 1971. rezultirala je eksplozijom istraživanja na području multikulture, proširujući sada interes osobito na druge europske skupine. Bilingvalizam je i službeno pomaknuo granice uporabe nacionalnih jezika i Anglokanadanima i Frankokanadanima, novi imigracijski zakoni otvorili su Kanadu šire neeuropskim migrantima, provedena su mnoga istraživanja na nacionalnoj razini, razvila se bogata literatura, osnovane su organizacije za pružanje potpore etničkoj i kulturnoj raznolikosti. No, već osamdesetih istraživanja su se proširila i na »vidljive« manjine, čija se populacija udvostručila i na putu je da se do 2020. opet udvostruči. Istraživanja i publikacije o indigenim narodima, rasama, pravima i slobodama postala su jedno od glavnih područja istraživačkog zanimanja koje se sada više usredotočuje na prava pojedinca, a manje na prava zajednica. Na području etničnosti, istraživanja u Kanadi idu danas u tri glavna smjera: *charter* prava, multikulturalizam i ljudska prava. Moguće je zamisliti da će etničnost u 21. stoljeću imati onu važnost koju je u 20. stoljeću imala klasa. Naime, pretpostavka da će etničnost kroz industrijalizaciju oslabjeti, nije se obistinila; globalizacija je, međutim, utjecala (utječe) na slabljenje nacije-države; siromašni s prenapučenog Juga u sve većem broju migriraju na Sjever i u novim urbaniziranim sredinama stvaraju nove zajednice pridonoseći daljnjem miješanju različitih rasa, religija, jezika i običaja. Stoga će

etničke i kulturne raznolikosti i otuda moguća sukobljavanja zasigurno i u narednim desetljećima pokrivati značajan dio kanadskih istraživanja, što stotine naslova u *Encyclopaedia of Canada's Peoples* zorno ilustriraju (Magosci, 1999, prema Driedger, 2001: 443–445).

* * *

S jedne strane, kanadska politika multikulturalizma simbolično je priznala pozitivan i trajan utjecaj imigracije na kanadsko društvo i prihvatila formiranje »nacije« na modelu kulturnog pluralizma, pretpostavljajući time radikalnu »preinaku« kanadskih kulturnih definicija umjesto formalnog usvajanja neke »glavne« nacionalne kulturne tradicije (v. Kymlicka, 2003: 36; Troper, 2000: 35–39). S druge strane, upozorili smo uvodno, sve je prisutnije razilaženje između političko-deklarativne razine multikulturnih politika i stvarnosti društvenoga života u Kanadi. U tom kontekstu želimo ovdje ukazati, prvo, na neke osobitosti razvoja etničkih odnosa i politike multikulturalizma, ukorijenjena i ujedno ograničena svojim specifičnim povijesnim podrijetlom koje i danas imaju snagu nepovoljnog utjecaja i, drugo, reći nešto o (ne)moći vladinih novih (multikulturnih) politika te o »ulozi« političke korektnosti, kao konkretne društvene akcije, u međuetničkim odnosima i stavovima većinskog društva prema etničkim manjinama, osobito prema »vidljivim« skupinama.

Kanada je, za razliku od Sjedinjenih Država, umjesto modela *melting pota* koji je blizak kulturnoj politici tzv. »liberalnog« pluralizma, početkom sedamdesetih usvojila »etnički mozaik«, politiku »integrativnog« pluralizma koju u osnovi obilježava prihvatanje raznovrsnih kulturnih tradicija, očuvanih u svojoj individualnosti i u kojoj pripadnik svake etnije ima slobodu ostati »svoj«, bez (osjećaja) pritiska da se mora asimilirati u većinsku kulturu (v. o tome u: Čačić-Kumpes, 2004: 147–148; Mesić, 2002a: 160–161). Zapravo, do 1971. Kanada nije jasno izražavala sklonost ni za jedan od dvaju spomenutih modela, jer je do tada u kanadskim međuetničkim odnosima prevladavala politika anglokonformizma odnosno politika asimilacije koja je polazila od pretpostavke da različite etničke skupine postupno napuste vlastite kulture prihvaćajući kulturu dominantne skupine, što je u pravilu značilo asimilaciju u anglosasku kulturnu matricu. Doduše, uspostavom Kanadske konfederacije 1867. prvobitna namjera bila je slijediti politiku »kulturnog dualizma«, utemeljenu na priznanju i koegzistenciji dviju kultura, »narodautemeljitelja«, francuskoga i britanskoga, ravnopravno. No, anglokanadska je sastavnica, po moći i utjecaju, ubrzo preuzela vodstvo na takav način da se nametnula u praktički svakom segmentu kanadskoga života uključujući, dakako, kulturu (Noel, 1993: 41–61; Oliveira, 2002). Stoga model, koji je trebao poslužiti kao poticaj za stvaranje i razvoj nove zemlje, nije imao praktički ništa zajedničko s francuskim kulturnim nasljeđem, već prije svega s anglosaskom tradicijom svojih pripadnika, uključujući engleske institucije, engleski jezik i britanske kulturne vrijednosti (J. Porter, prema Oliveira, 2002); otuda je potekao i izraz »anglokonformizam«. U skladu s takvim modelom etničkih odnosa, prijenos kulturnih elemenata kretao se u samo jednom smjeru – od većinske (dominantne) skupine ka manjinskim (podređenim) skupinama. U konačnici, anglokonformizam prisiljavao je manjinske skupine na asimilaciju kao jedinu mogućnost uključivanja u kanadsku društvenu i kulturnu zajednicu, premda je stupanj asimilacije ponajprije ovisio o volji većinske skupine; do koje je razine ona dopuštala ili priječila manjinama

pristup svojim temeljnim institucijama te socijalnu i drugu interakciju s dominantnom skupinom, u javnoj i privatnoj domeni. To je pak uvelike ovisilo o stavu većine prema pojedinim etnijama i njihovim kulturama, vrijednosti i položaju koje im je pridavala. Pritom je svakako veliku ulogu igrala sličnost odnosno razlika između fizičkih i kulturnih obilježja pojedine manjinske i većinske skupine. Iz spomenutih razloga mnogobrojni pokušaji etničkih skupina da se asimiliraju u većinsku kulturu (bili) su osuđeni na propast, s iznimkom onih koje su, posjedujući kulturne i »biološke« crte slične onima dominantne skupine iskusile brzu i potpunu asimilaciju; tako su, čini se, u Kanadi postojali imigranti... i imigranti (Oliveira, 2002).

* * *

Rasizam nije novost u Kanadi. Naime, kanadska useljenička politika sve do završetka Drugoga svjetskog rata izražavala je ne samo kanadsko-britansku kolonijalnu prošlost, već također rasne teorije koje su dominirale tijekom 19. i prve polovine 20. stoljeća u Sjevernoj Americi i Europi. Bilo je uobičajeno vjerovati da je »bijela rasa« superiornija u odnosu na druge. Štoviše, i europski narodi dijelili su se na više i niže »rase«, pa su tako sjeverni Europljani smatrani boljima od slavenskih naroda ili Židova, dok su crnci i Azijci smatrani *a priori* manje vrijednima i posve nepoželjnima. U tom je smislu postojala i ljestvica onih više i onih manje prihvatljivih imigranatskih skupina koje su stjecale pravo na ulazak u zemlju. Britanci su se našli na vrhu te ljestvice, odmah iza njih Skandinavci (v. Delafenetre, 1995) i druge skupine sjeverne i sjeverozapadne Europe: Nizozemci, Danci, Nijemci, Švicarci, Belgijanci. Tek su potom slijedili migranti iz južne i istočne Europe; premda smatrani daleko inferiornijima u odnosu na prethodne skupine, ipak su prihvaćani kao dovoljno podobni za asimilaciju u »superiornu anglosasku kulturu« (Čičak-Chand, 1991; Lupul, 1983; Morton, 1981); na dnu ljestvice našle su se »izrazito vidljive« manjine: Azijci i crnci.

Utjecaj rasnih teorija na imigracijsku politiku bio je uistinu značajan i odražavao se ne samo u mjerama koje su poduzimane u pridobivanju »poželjnih« migranata u zemljama njihova podrijetla, već nadasve u mjerama koje su priječile ulazak pripadnika tzv. nepodobnih etnija u zemlju, prije svega, spomenuli smo, pripadnika azijske i crnačke populacije. Dakako, ove su anglosaske teorije supremacije nemalo utjecale na formiranje kanadskoga društva, pridonoseći razvoju etnički uvelike stratificirane zajednice (Palmer, 1971; Kelner i Richmond, prema Oliveira, 2002). Stoga, prema Johnu Porteru (1965),³ u Kanadi često isticali »mozaik« nije (bio) horizontalan već vertikaln, s Anglosasima na vrhu i vidljivim manjinama na dnu vertikale. Taj je »anglokonformistički« model međuetničkih odnosa, koji je Kanadu obilježavao od samih početaka, počivao, kako smo rekli, na dva ključna i međusobno komplementarna načela: a) na imigracijskoj politici koja je nastojala osigurati isključenje skupina za koje se smatralo da nisu kulturno i »rasno« podobne za integraciju u anglokanadsku zajednicu; b) na asimilaciji onih koje je

³ Glavne su teme sociološke studije Johna Portera *The Vertical Mosaic: An Analysis of Social Class and Power in Canada* (1965) klasa i moć te važnost mobilnosti i migracija. Unutar tih tema Porter se prije svega bavi pitanjem »etničnosti i klase«, dajući pritom središnje mjesto etničnosti, opisujući Kanadu kao stratificirani mozaik etničkih skupina s golemim diferencijacijama u društvenoj moći (Driedger, 2001: 425).

dominantno društvo procijenilo sposobnima za prilagodbu većinskoj kulturnoj matrici. Sve donedavna upravo su takvi međuetnički odnosi bitno obilježavali kanadsku društvenu stvarnost.

No već poslijeratna kanadska vlada, pod sve većim pritiskom domaće i strane javnosti, imala je teškoća braniti svoju rasističku imigracijsku politiku. Štoviše, potražnja za radnom snagom u Kanadi zahtijevala je veći naglasak na ekonomskom negoli na rasnom odnosno etničkom kriteriju kod imigracijske selekcije. Ta su dva momenta dovela između 1947. i 1964. do veće liberalizacije imigracijskih propisa i u pogledu prihvata tzv. »vidljivih« imigranata. Godine 1967. imigracijski propisi reorganizirani su na takav način da su formalno ukinuti kriteriji »rase«, etničnosti i nacionalnosti u izboru imigranata (Buchignani, 1979: 53). O izostavljanju rasnoga kriterija »svjedoči« i Imigracijski zakon iz 1976. koji sada uvodi tri šire skupine imigranata: samostalni imigranti (izabrani prema broju bodova */point-selected/*); imigranti kojima se useljenje odobrava temeljem spajanja obitelji (tzv. obiteljska imigracija) i izbjeglice. No, valja istaknuti da se od vremena primjene imigracijskih propisa iz 1967. te odredbi Zakona iz 1976. glavni izvor emigracije pomaknuo od europskih zemalja i Sjedinjenih Država na Afriku, Bliski istok, Latinsku Ameriku, Karibe te osobito na Aziju. Međutim, do tih promjena nije došlo samo zbog izmjena nastalih u regulaciji kanadske imigracijske politike; naime, rastući gospodarski napredak europskih zemalja, osobito posljednjih desetljeća, uvelike je smanjio broj potencijalnih imigranata iz Europe (Omidvar i Richmond, 2003: 21).

Tako je široka etnička raznolikost Kanade, osobito naglašena u godinama nakon Drugoga svjetskog rata, doseljavanjem sada već velikog broja imigranata nebritanskoga i nefrancuskog podrijetla, kao i socijalna mobilizacija pojedinih etničkih skupina, uključujući autohtono stanovništvo, počela ozbiljnije narušavati postojeću strukturu etničkih odnosa u zemlji. Zahtjev etničkih skupina za većom jednakošću i sudjelovanjem u kanadskom društvu odnosno za službenim priznavanjem stvarnosti kulturne raznolikosti dosegao je vrhunac šezdesetih godina. Kao odgovor na separatistički pokret u Québecu (»probudena« frankokanadska elita zatražila je veći udio u dotad izrazitoj industrijskoj, političkoj i kulturnoj premoći Anglokanadana) i izazov drugih etničkih skupina (osobito Kanadana ukrajinskog podrijetla), te na temelju rezultata izvještaja Kraljevske komisije za dvojezičnost i dvokulturnost (1965.), federalna je vlada poduzela dva zadatka: prvi, 1969. donesen je Zakon o službenim jezicima koji je osiguravao jednak status engleskome i francuskom jeziku u svim institucijama Parlamenta i federalne vlade; drugi, 1971. federalna vlada usvojila je politiku multikulturalizma u dvojezičnom okviru.

* * *

U okviru novoproklamirane politike multikulturalizma, kanadska se vlada obvezala pružiti potporu manjinskim skupinama u očuvanju njihovih kultura, ako one za to pokažu odgovarajući interes. Pritom je kulturni izbor, dakle odluka za očuvanje vlastite kulture ili pak odluka za asimilaciju, prepuštena osobnoj inicijativi pojedinca odnosno grupe. U svakom slučaju, vlada je jamčila podržati sve koji izaberu njegovati svoje kulturno nasljeđe i u tom je smislu odredila četiri smjernice: prvo, ovisno o resursima vlada će pomoći svim kanadskim kulturnim skupinama koje se žele dalje razvijati i nešto pridonositi kanadskom društvu. Drugo, vlada će pomoći pripadnicima svih kulturnih

skupina da premoste kulturne barijere i da potpuno sudjeluju u kanadskom društvu. Treće, vlada će podupirati kreativne susrete i razmjene. Četvrto, vlada će (i dalje) pomagati imigrantima da steknu potrebno znanje jednoga od dvaju službenih jezika. Valja još istaknuti i novčanu pomoć koju je vlada dodjeljivala pripadnicima etničkih zajednica za samoorganiziranje, za tečajeve materinskog jezika, folklorne susrete i slično (usp. Kymlicka, 2003: 48). No pomoć se etničkim udrugama počela značajnije smanjivati već tijekom osamdesetih, a osobito devedesetih (Jedwab, 2001: 28–29). Vlada je nadalje službeno podržala opstojnost etničkih skupina imenovanjem već 1972. ministra za multikulturalizam, stvaranjem direktorata za multikulturalizam, i zatim 1973. osnutkom savjetodavnog odbora za multikulturalizam (Abu-Laban i Mottershead, 1981: 52).

Takav stav službenih kanadskih vlasti proizlazio je iz jedne od temeljnih pretpostavki multikulturalnog modela etničkih odnosa, naime uvjerenja da poznavanje vlastite kulture predstavlja bitan preduvjet za razvoj tolerantna stava prema drugim kulturama i stoga je važan činilac u stvaranju skladnih društvenih odnosa. Istodobno, namjera vlade da podrži takozvane »kreativne susrete« – razne oblike interakcije među etničkim skupinama – imala je za cilj promicanje opće cjelovitosti kanadskoga društva i »nacionalnog« jedinstva (Troper, 2000: 37). Nadalje, ovdje se pošlo od uvjerenja da se među etnijama može razviti veći stupanj međusobnog razumijevanja i poštovanja ako se pojedinci različitoga kulturnog podrijetla uzajamno bolje upoznaju, štoviše, ako mogu dijeliti pojedine aspekte svojega kulturnog nasljeđa. Ukratko, multikulturalni model u obliku službene politike međuetničkih odnosa bio je velik događaj, tim više što je došao posve neočekivano. Jer, kao što smo prethodno rekli, »izronio« je iz politike koja se do tada temeljila na »pravu« kulturne (ponekad čak i biološke) superiornosti dominantne skupine čiji je glavni cilj bila asimilacija manjinskih grupa, često »inferiorne« kulture, a dominantno društvo, u skladu s takvom politikom, nije pokazivalo gotovo nikakav interes za kulture manjina (Oliveira, 2002; Heršak i Čičak-Chand, 1991). Nadalje, multikulturalni je model, barem u pogledu proklamiranih namjera, najavio potpun zaokret u odnosu na ranije stajalište: naime, prepoznavanje i priznavanje osobitosti i temeljne vrijednosti svih kultura, te je stoga isticao da upravo etnička raznolikost obogaćuje kanadsko društvo novim vrijednostima i u tom mu smislu daje prednost pred zajednicama homogenijeg populacijskog sastava.

Bilo je očito da je kanadska multikulturalna politika – iako nastala u uvjetima ozbiljne političke krize – odjednom shvaćena i kao način da se izgradi jedinstveni kanadski identitet, koji bi trebao, za razliku od jedinstvenog »nacionalnog mita« SAD-a, počivati na kulturnoj heterogenosti i dijeljenju (*sharing*) kulturnih tekovina, dakle, na vrednovanju »etničkog mozaika« (Heršak i Čičak-Chand, 1991: 22).

No, pitanje koje se ovdje nameće jest sljedeće: je li se ta iznenadna promjena dogodila isključivo na razini vladinih struktura, bez odgovarajuće promjene u stavu većinskoga društva, ili je, naprotiv, većinska zajednica time iskazivala istinski zaokret u svojem stavu prema etničkim manjinama?

U Kanadi, kao i u mnogim drugim imigracijskim zemljama, pojam etnička skupina postao je sinonim za »manjinsku skupinu«, usko vezan uz koncept imigranta i u tom ga kontekstu nerijetko pejorativno rabe mediji. Time je i pojam »etnički« dobio negativnu konotaciju, osobito među pripadnicima dviju većinskih skupina, što objašnjava

činjenicu kako ni Anglokanađani ni Frankokanađani nisu pokazali neku želju da ih se uspoređuje s drugim etnijama, i to ne samo s nedavnim imigrantima – takozvanim »novim Kanađanima« – već i sa svima koje se ne smatra »istinskim« Kanađanima (v. Kymlicka, 2003: 28; A. Anderson, prema Oliveira, 2002). Budući da se pojam »etnički« vezivao isključivo za imigrante i njihove potomke, to su i svi oblici njihova života postali »etnički« odnosno »multikulturalni«. Tako su stvorene »etničke zone«, četvrti unutar kanadskih gradova s velikom koncentracijom migranata i njihovih potomaka, i »neetničke zone« gdje pretežito žive »Kanađani«; »etnički glas« implicirajući »neetnički« ili »kanadski« glas, unatoč činjenici što svi koji glasuju na nacionalnim izborima moraju biti kanadski državljani; zatim »etnički sportovi«, »etnički festivali«, »etnička kuhinja« itd. Bez obzira rabi li se pojam »etnički« ili »multikulturalni«, oba imaju jednak učinak: naglasiti razliku između »nas« i »njih«, Kanađana i migranata odnosno Kanađana i »Kanađana« (Oliveira, 2002). Osnivanje ministarstva za multikulturalizam, kao i drugih multikulturalnih institucija dodatno je istaknulo zasebnost »etničke« kulture – kulture za etničke manjine koja »živi« usporedo s »kanadskom« kulturom, ali se s ovom drugom nigdje istinski ne susreće. Ta dihotomija između »etničkoga« i »kanadškoga«, stvarnost većine velikih gradova, ne odnosi se samo na kulturne činioce, već nerijetko i na »rasna« obilježja pojedinaca, bez obzira koliko već naraštaja neke etnije živi u Kanadi.

Nadalje, i danas, kao i u prošlosti, nisu svi imigranti smatrani jednakima – etničke se skupine i dalje grupiraju u različite kategorije, od onih »poželjnih« do naprosto toleriranih i drugih, negdje između. Štoviše, i federalni ministar za imigracije javno je izjavio da kanadsko društvo »postaje sve više rasističko što je osobito zabrinjavajuće (jer se događa) u razdoblju gospodarskog prosperiteta zemlje« (*Toronto Star*, 29. svibanj 1990, prema Oliveira, 2002). U širem značenju rasizam se (u Kanadi) podjednako odnosi kako na rasistička ponašanja tako i na rasističke stavove – razne oblike diskriminacije, uključujući prije svega nejednak tretman manjina naspram dominantne skupine, ali i neravnopravan tretman pojedinih grupa unutar samih manjinskih skupina. Prema dostupnim podacima, »vidljive« manjine bile su i ostaju one koje su najčešće žrtve diskriminacijskih postupaka. Ne samo autohtono kanadsko stanovništvo, već i crnci te općenito »obojena« populacija, glavna su meta protumanjinskih stavova i ponašanja (Porter, 1965; Clairmont, 1980, prema Oliveira, 2002), premda ne i njihove jedine žrtve, jer boja kože nije nikako jedini činilac koji vodi diskriminaciji i rasizmu. Mnogobrojni stereotipi odavno su uvriježeni (iz njih često slijede diskriminacijski postupci) i o pripadnicima drugih skupina, osobito o imigrantima iz Istočne Europe, a među njima napose o Ukrajincima i Poljacima, zatim općenito o muslimanima, a posebno o Arapima, ali i o drugim manjinama.

Ako se sada vratimo na početno pitanje o uzrocima radikalne promjene vladine politike prema etničkim skupinama: naime, je li se ona dogodila samo na razini vladinih struktura ili cjelokupna društva, analize pokazuju da do promjena u vladinoj politici nije došlo zbog razvoja neke veće snošljivosti većinskoga društva prema etničkim skupinama, naprotiv, zamjećuje se pad tolerancije, osobito prema »obojenoj« populaciji. Jedan od razloga tome vjerojatno je sve veći pritisak »vidljivih« manjina na demografski sastav zemlje, pogotovo u gušće naseljenim dijelovima gradskih sredina (usp. Troper, 2000: 38–39). Kanada, čiji su zakoni do 1967., kako smo već spomenuli, uključivali i

rasne barijere, s namjerom da se spriječi ulazak pripadnika neželjenih etničkih skupina, posljednjih je tridesetak godina počela glavninu migranata regrutirati iz zemalja Trećeg svijeta: Azije, Afrike i Kariba, s čime se, međutim, slaže tek osamnaest posto kanadskog stanovništva. U tom kontekstu valja spomenuti i Kineski imigracijski zakon, u uporabi od 1923., koji je praktički zabranjivao ulazak Kineza u Kanadu (ukinut 1947.), dok u novije doba imigranti iz Kine sačinjavaju 41 posto svih useljenika u Kanadu, premašujući na taj način emigraciju iz europskih zemalja, do prije kratka vremena glavni izvor regrutiranja imigranata.⁴ Tako danas Kinezi, Južnoazijci i crnci tvore dvije trećine »vidljive« manjinske populacije Kanade. Kinezi su najbrojnija pojedinačna skupina; 2001. godine oni prelaze brojku od milijun ljudi i njihov je udio 3,5% u ukupnoj populaciji odnosno 26% »vidljivih« manjina. Južnoazijci, druga najveća pojedinačna skupina, 2001. broji 917.000, što znači porast od 37% u razdoblju između 1996. i 2001. Ta skupina sačinjava 3,1% ukupnog stanovništva odnosno 23% ukupne »vidljive« populacije. Iste godine (2001.) popis stanovništva bilježi 662.000 crnaca, treće najbrojnije skupine među »vidljivim« manjinama, što od 1996. predstavlja porast za 15%. Crnačko stanovništvo čini 2,2% ukupnog stanovništva odnosno 17% ukupne manjinske populacije. Druge manjinske skupine, prema popisu iz 2001., uključuju Filipince (8% »vidljive« populacije), Arape i zapadne Azijce (8%), Latinoamerikance (5%), Azijce iz jugoistočne Azije (5%), Koreance (3%) i Japance (2%). Spomenute etničke skupine zajedno tvore oko 1,2 milijuna ljudi te predstavljaju trećinu ukupne »vidljive« populacije Kanade (»Update on cultural diversity«, *Statistics Canada – Catalogue*, br. 11-008, 2003, str. 22–23).

Drugi razlog leži u činjenici da padom institucionalnog rasizma (što se u Kanadi doista dogodilo), uvođenjem zakonskih i drugih mehanizama koji nastoje ispraviti nepravde nanesene mnogobrojnim doseljenicima u prošlosti, dolazi do porasta individualnog rasizma jer sada većinsko društvo »reagira« negativno na promjene, doživljavajući ih ugrožavajućim za svoje donedavne povlastice.

No, ako je istina da su se stavovi dominantnog društva prema pojedinim manjinama i njihovim kulturama razvili u smjeru zapravo veće netrpeljivosti, isto se ne može reći u pogledu njihova ponašanja. Prošlo je vrijeme kada se u kanadskom tisku moglo slobodno pisati o vrlinama »superiorne kanadske rase« ili o »dobrim i lošim« stranama različitih imigrantskih skupina. Nadalje, u suvremenoj su Kanadi praktički nezamislive epizode koje su se događale (se događaju) u mnogim europskim zemljama prijema protiv imigranata općenito, a posebice protiv nekih imigrantskih skupina, uključujući demonstracije, političke kampanje za njihovo protjerivanje, da i ne spominjemo otvoreno nasilje s nizom tragičnih incidenata. Otkud onda ovako očita kontradiktornost između s jedne strane rastuće netrpeljivosti većinskoga društva spram manjina i, s druge strane, u pogledu ponašanja, primjetnog pomaka u pozitivnom smjeru? Tome su, čini se, najviše

⁴ Pomak od europskih ka azijskim migrantima dramatično je pridonio porastu »vidljive« manjinske populacije, osobito u posljednja dva desetljeća. Godine 2001. 13% kanadske populacije – 4,0 milijuna ljudi – pripada tzv. »vidljivoj« manjinskoj skupini, za razliku od 1,1 milijuna (5%) 1981. (doduše, neke »vidljive« manjine, poput Japanaca i crnaca, rođene su u Kanadi i bilježe dulju povijest u toj zemlji). »Vidljivo« manjinsko stanovništvo raste gotovo šest puta brže od ukupne populacije pa je između 1999. i 2001. ukupno stanovništvo Kanade poraslo za deset posto a »vidljive« manjine za čak 58 posto (»Update on cultural diversity«, *Statistics Canada – Catalogue*, br. 11-008, 2003, str. 22).

pridonijela dva činioca: prvi, uloga i aktivno uključivanje kanadskih vlasti u različite aspekte multikulturnih politika; drugi, utjecaj pokreta *politička korektnost* na etničke odnose (Oliveira, 2002).⁵

Bilo kao rezultat pritisaka pojedinih dobro organiziranih manjinskih skupina ili posredstvom vlastite inicijative, činjenica je da su se uzastopne kanadske vlade, pogotovo posljednjih desetljeća, aktivno založile za primjenu niza mjera koje su značajno utjecale (utječu) na međuetničko ponašanje. Jedna od tih mjera, ujedno jedna od najosporavanijih, jest zakon »antimrznje« uведен s ciljem kažnjavanja svih koji namjerno, u bilo kojem obliku, izazivaju ili potiču netrpeljivost, mržnju ili čak međuetničko nasilje. Ilustrirajmo primjerom: u Torontu je vlasnik jedne tvrtke morao platiti kaznu od 290.000 dolara jer je svoje upravitelje uputio da ne zapošljavaju žene odnosno članove određenih etničkih skupina (*Toronto Star*, 7. siječnja 1989, prema Oliveira, 2002). Nadalje, kanadske su vlasti tijekom godina uspostavile razne mehanizme intervencije (primjerice, osnovane su komisije za ljudska prava, od federalnih do lokalnih) putem kojih pripadnici etničkih skupina mogu izložiti svoje zahtjeve ili žalbe; otvoreno izjašnjavanje članova vlade i drugih političara kao i javnih ličnosti u prilog etničkim manjinama; davanje publiciteta stavovima koji jasno izražavaju da određeni oblici ponašanja (diskriminacije) nisu (više) prihvatljivi u kanadskome društvu; financiranje programa koji pridonose promjeni mišljenja ili barem ponašanja, umanjujući tako razinu ne samo individualnoga, već prije svega institucionalnog rasizma (A. Richmond, prema Heršak i Čičak-Chand, 1991: 26).

Društveni pokret *politička korektnost* potekao je iz Sjedinjenih Država tijekom kasnih osamdesetih i jedan je od najkontroverznijih pokreta nastalih u novije doba. Ponaјprije usmjerena na obranu »vidljivih« etničkih grupa – osobito crnaca – ali i drugih manjina, *politička korektnost* ideološki se veže uz tradicionalnu ljevicu, a cilj joj je stvaranje okruženja u kojem će se deprivilegirane manjine osjećati ravnopravno u ostvarivanju svojih prava sa svim drugim članovima društva, slobodne od uvriježenih stereotipa i diskriminacije (usp. Gabor, 1994).

Malo je »događaja« u skorijoj povijesti privuklo toliko pozornosti istraživača, političara, ali i šire javnosti i izazvalo toliko burnih rasprava. Pored čestih spominjanja u medijima, toj se »temi« posvećuju posebni izvještaji u uglednim kanadskim i američkim časopisima, na glavnim televizijskim postajama organiziraju se okrugli stolovi i rasprave »za i protiv« među akademikima, političarima i interesnim skupinama (v. <http://individual.utoronto.ca/alexander/pc/>), dok su neke od objavljenih knjiga o *političkoj korektnosti* postigle veliku popularnost (npr. Dinesh D'Souza, *Illiberal Education*, 1991. u SAD-u i W. Reginald Bibby, *Mosaic Madness*, 1990. u Kanadi) (prema Oliveira, 2002).

⁵ Osim druge literature, u tekstu smo se služili, osobito u dijelu koji se odnosi na ulogu *političke korektnosti*, (još) neobjavljenim člankom (28 str.), dakako, u vrlo skraćenu obliku, Armanda Oliveire »An experience in inter-ethnic relations: Canada at a glance« – uglednoga portugalskog antropologa i autora više knjiga na temu povijesti migracija, imigracijskih politika te portugalske imigracije u Kanadi – predstavljenim u sklopu seminara *Portugese, Norwegians and Croats in Canada: A Comparative Analysis* održanog na Sveučilištu Stavanger, Odsjek za povijest i filozofiju, Stavanger (Norveška), 26–27. travnja 2002. (v. www.migrationhistory.com/comparative/index.php?section=research).

Za protivnike *politička korektnost* simbolizira propadanje američke kulture, politizaciju lijevog krila, hipertoleranciju koja u konačnici prelazi u netoleranciju spram svih koji drugačije misle; za svoje pristalice, međutim, pokret predstavlja neku vrstu oslobodilačkog pokreta, prije svega od prevlasti desnousmjerene konzervativne Sjeverne Amerike.

Politička korektnost pokriva širok spektar stavova i mišljenja, no stara izreka »Ne treba uvijek reći svu istinu« u mnogim je slučajevima u osnovi njegovo vodeće načelo. S druge strane, *politička korektnost* ne ograničava se samo na zahtjev za tolerancijom i razumijevanjem različitih oblika ponašanja ili stilova života, već nastoji da geslo »Živi i pusti (druge) živjeti« postane dio općeprihvaćenoga društvenog obrasca. Jer, samo tolerirati podrazumijevalo bi određenu poziciju nadmoći u odnosu na ono/onog što/koji se tolerira; aktivisti pokreta traže da se svaki kulturni obrazac odnosno način života i običaji priznaju *a priori* jednako vrijednim i moralno prihvatljivim kao i svi drugi; u konačnici, traži se »brisanje« diskriminacije između takozvanih »poželjnih« odnosno »neprihvatljivih« kulturnih obrazaca i stilova života. Značajno postignuće *političke korektnosti* jest činjenica da je pokret, unatoč društveno inferiornom položaju i čestim napadima, osobito od masovnih medija, stekao određenu moralnu superiornost koju, čini se, njegovi protivnici implicitno priznaju, shvaćajući da biti povezan s drugačijim mišljenjem, dakle s »političkom nekorektnošću«, može prije kompromitirati. Ta moralna superiornost *političke korektnosti* dopušta da se eventualni ekscesi većine spram etničkih manjina djelotvorno suzbiju, u društvenoj klimi u kojoj i pojedinac preuzima moralnu odgovornost za svoje ponašanje, bilo iz želje za stvaranjem ljudskih odnosa s drugima ili iz potrebe da se zaštiti od mogućih kritika (v. Gabor, 1994). Doduše, u takvim se okolnostima događa da se »svatko boji reći što istinski osjeća, osim u društvu bliskih znanaca« (W. R. Bibby, prema Oliveira, 2002). Pa kada članica pokreta na prigovore protivnika odgovara da »doista mnogi žale činjenicu što pristojni ljudi više ne mogu ispričati neki rasistički vic ili priču ..., a da im neka grupa za ljudska prava ne nametne osjećaj krivnje« (*Toronto Star*, 31. srpnja 1991, prema Oliveira, 2002), ona zapravo govori o pozitivnom utjecaju pokreta na socijalno ponašanje Kanađana. Ostaje unekoliko upitnim koliko je »stabilna« društvena situacija u kojoj je individualno ponašanje u kontradikciji s osobnim mišljenjem ili motivacijom.

* * *

U zaključku se može reći da, unatoč iznesenim sumnjama o dometu stvarnog utjecaja multikulturnih politika na etničke odnose u kanadskom društvu, pogled na njezinu stvarnost ipak svjedoči o činjenici da je »multikulturalizam pobijedio i da smo sada svi multikulturalisti« (N. Glazer, prema Oliveira, 2002). Multikulturalizam kao idealni model grupne interakcije, utemeljen na pretpostavci uzajamnog poštovanja i tolerancije, slobode kulturnog izraza, socioekonomske i političke pravde za sve etničke skupine (v. Čačić-Kumpes, 2004: 149–152) nije, doduše, ostvaren u kanadskom društvu. No, Glazerova izjava odnosi se na multikulturalizam ponajprije kao politički projekt i na ukupnu strukturalnu »potporu« te se u tom smislu može govoriti o zbilji kanadskog multikulturalizma (Oliveira, 2002). Multikulturalizam je pobijedio već i stoga što »demontirati« mnoge od njegovih politika nije više moguće, a vjerojatno ni poželj-

no. No, hoće li odgovorni za provedbu multikulturnih politika uistinu početi djelovati u smjeru realizacije početnog obećanja o pravednijem društvu, utemeljena na priznavanju i uvažavanju svih kultura, skrupulozne jednakosti svih građana pred zakonom, kao i na načelu da individualna vrijednost i zalaganje predstavljaju osnovu za nagrađivanje ljudi, a ne pripada li netko pripada određenoj etničkoj skupini (bilo većinskoj ili bilo kojoj manjinskoj) – pokazat će tek budućnost. Hoće li, dakle, do promjena doći kroz dobrovoljno djelovanje dominantne većine ili će neravnopravne manjine biti ponukane mobilizirati svoje resurse prije no što se sustav počne mijenjati u njihovu korist? Budući da je pitanje moći središnje, a ono uključuje složenu interakciju između objektivnih materijalnih snaga i subjektivnih simboličnih sociokulturnih, bez jasno artikulirana protesta nije vjerojatno da će doći do povoljnih promjena u odnosu na rasne i etničke manjine.

LITERATURA

- ABU-LABAN, Bahu i MOTTERSHEAD, Donald (1981). »Cultural Pluralism and Varieties of Ethnic Policies«, *Canadian Ethnic Studies/Études ethniques au Canada*, god. 8, br. 3, str. 44–63.
- BUCHIGNANI, Norman (1979). »South Asian Canadians and the Ethnic Mosaic: An Overview«, *Canadian Ethnic Studies/Études ethniques au Canada*, god. 11, br. 1, str. 48–69.
- CERIS (2005). *Policy Matters. Immigrant Settlement and Social Inclusion in Canada*. Toronto: CERIS, br. 16.
- ČAČIĆ-KUMPES, Jadranka (2004). »Politike reguliranja kulturne i etničke različitosti: o pojmovima i njihovoj upotrebi«, *Migracijske i etničke teme*, god. 20, br. 2-3, str. 143–159.
- ČIČAK-CHAND, Ružica (1991). »Naznake o nekim etničkim manjinama u Kanadi«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 7, br. 1, str. 1–12.
- DELAFENETRE, David G. (1995). »The Scandinavian Presence in Canada: Emerging Perspective«, *Canadian Ethnic Studies/Études ethniques au Canada*, god. 27, br. 2, str. 34–53.
- DRIEDGER, Leo (2001). »Changing Visions in Ethnic Relations«, *Canadian Journal of Sociology*, god. 26, br. 3, str. 421–451.
- »An Examination of: Political Correctness« (2002). <http://individual.utoronto.ca/alexander/pc/>
- GABOR, Thomas (1994). »The suppression of crime statistics on race and ethnicity: The price of political correctness«, *Canadian Journal of Criminology/Revue canadienne de criminologie*, Ottawa, god. 36, br. 2, str. 153–163.
- HARLES, John (2004). »Immigrant Integration in Canada and the United States«, *American Review of Canadian Studies*, god. 34, br. 2, str. 1–21.
- HERŠAK, Emil i ČIČAK-CHAND, Ružica (1991). »Kanada: multikulturalizam«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 7, br. 1, str. 13–28.
- JEDWAB, Jack (2001). »Leadership, Governance, and the Politics of Identity in Canada«, *Canadian Ethnic Studies/Études ethniques au Canada*, god. 33, br. 3, str. 4–38.
- KYMLICKA, Will (2003). *Multikulturalno građanstvo*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- LUPUL, Manoly R. (1983). »Multiculturalism and Canada's White Ethnics«, *Canadian Ethnic Studies/Études ethniques au Canada*, god. 15, br. 1, str. 99–107.
- MESIĆ, Milan (2002a). *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za sociologiju.

MESIĆ, Milan (2002b). »Globalizacija migracija«, *Migracijske i etničke teme*, Zagreb, god. 18, br. 1, str. 7–20.

MORTON, W.L. (1981). »The Historical Phenomena of Minorities: the Canadian Experience«, *Canadian Ethnic Studies/Etudes ethniques au Canada*, god. 13, br. 3, str. 1–40.

NOEL, S. J. R. (1993). »Canadian responses to ethnic conflict: consociationalism, federalism and control«, u: J. McGarry i B. O'Leary (ur.). *The Politics of Ethnic Conflict Regulation*. London – New York: Routledge, str. 41–61.

OLIVEIRA, Armando (2002). »An experience in inter-ethnic relations: Canada at a glance«, Seminar *Portugese, Norwegians and Croats in Canada: A Comparative Analysis*, University of Stavanger (Norveška), 26–27 April.

OMIDVAR, Ratna i RICHMOND, Ted (2003). *Immigrant Settlement and Social Inclusion in Canada*. Toronto: The Laidlaw Foundation.

TROPER, Harold (2000). *History of Immigration since the Second World War: From Toronto »The Good« to Toronto »The World in a City«*. Toronto: CERIS Working Paper.

»Update on cultural diversity« (2003). *Canadian Social Trends*, Toronto, br. 70, str. 19–23.

Ružica Čičak-Chand

MULTICULTURAL POLICIES AND INTERETHNIC RELATIONS: CANADA

SUMMARY

The Canadian policy of multiculturalism recognised the positive and permanent influence of immigration on Canadian society and accepted "nation"-formation based on a model of cultural pluralism. Thus it assumed a radical "modification" of Canadian cultural definitions, instead of a formal adoption of certain "major" national cultural traditions. Canadian society, at the same time, experienced a growing divergence between the official policy of inclusion, and the increasing social exclusion of new immigrants – primarily "visible" minority groups – from economic spheres and from public life in general. In fact, the existing deep tensions in the society between two value systems – on the one hand, the reality of wide-spread racism, and on the other hand, the commitment to an ideology of liberal democracy, as well as poor results in integration policies, as indicated by marked unemployment, low incomes and poverty, especially in immigrant communities – have led to more and more frequent references to a prevailing "democratic racism" in Canada. With regard to the mentioned context, this paper first of all aims to indicate certain specificities in the development of ethnic relations and of multicultural policy, which are engrained and at the same time limited by their particular historical origin. Next, the paper intends to say something about the power of influence of the government's multicultural policy, and the role of *political correctness*, as a concrete form of social action, in inter-ethnic relations and in the opinions of the majority society in regard to ethnic minorities, and especially in regard to "visible" groups.

KEY WORDS: immigration, Canada, ethnic minorities, Anglo-conformism, immigration policies, multicultural policy, political correctness

Ružica Čičak-Chand

POLITIQUES MULTICULTURELLES ET RELATIONS INTERETHNIQUES : LE CANADA

RÉSUMÉ

La politique canadienne de multiculturalisme a reconnu l'influence positive et durable de l'immigration sur la société canadienne, et adopté la formation d'une «nation» sur le modèle du pluralisme culturel, ce qui suppose un «réajustement» radical des définitions culturelles canadiennes, aux dépens de l'acceptation formelle d'une tradition nationale culturelle «majeure». Parallèlement, on voit se creuser de plus en plus nettement la disparité entre les politiques officielles d'insertion et l'exclusion sociale croissante des nouveaux immigrants, en particulier des groupes minoritaires «visibles», écartés de la sphère économique mais aussi de la vie publique en général. En fait, compte tenu des tensions profondes existantes dans la société entre deux systèmes de valeur – d'un côté la réalité d'un racisme répandu, et de l'autre l'obligation vis-à-vis de l'idéologie du libéralisme démocratique, ainsi que du succès discutabile des politiques d'intégration, démenties par un important taux de chômage, des revenus faibles et la pauvreté, en particulier dans certaines communautés d'immigrants – on évoque de plus en plus la dominance d'un «racisme démocratique» au Canada. Dans ce contexte, cet article veut mettre en lumière tout d'abord certains traits du développement des relations ethniques et de la politique de multiculturalisme, à la fois bien ancrée et limitée par son origine historique spécifique et, dans un deuxième temps, aborder la force d'influence des politiques multiculturelles gouvernementales, ainsi que le rôle du *politiquement correct*, en tant qu'action sociale concrète, sur les relations interethniques et les attitudes de la majorité de la population vis-à-vis des minorités ethniques, en particulier des groupes «visibles».

MOTS CLÉS: immigration, Canada, minorités ethniques, anglo-conformisme, politique d'immigration, politique de multiculturalisme, politiquement correct